

Nagy Pongrác

Újkori történelmünk legsúlyosabb gazdasági válságának alapvető okai

Katasztrofális, idegen érdekeket (rosszul) szolgáló gazdaságpolitika

1. A válság méretei

Magyarország újkori történelmének legsúlyosabb gazdasági válságát éli. Amint a táblázat mutatja, a jelenlegi válság minden összehasonlítható mutató szerint sokkal mélyebb, mint amilyen a 30-as évek depressziója volt. Pedig a 30-as évekre vonatkozó adatok az akkori válság mélypontját mutatják, míg a mostani adatok 1992 hasonlítják össze 1989-el. Márpedig egyáltalán nem biztos, hogy a válság 1992-ben már elérte a mélypontot. (1. sz. táblázat)

2. A válság fő oka: Keresletvisszafogó politika

A főök a belföldi kereslet összeomlása, amelyet a kormányzat (kormány és MNB) már hatodik éve folytatott keresletvisszafogó (restriktív) politikája idézett mesterségesen elő. (2. sz. táblázat)

A restriktív politika főbb eszközeit a második táblázat mutatja. Jegyezzük meg, hogy a százalékos változások nemzetközi viszonylatban rendkívül magasak.

E politika kettős célja az infláció megfékezése és a hitelképesség megőrzése. Az infláció megfékezése szempontjából a politika nem eredményes. A fogyasztói árszint-növekedés 1989 és 1993 július között 139 %-os, mert a magyarországi áremelkedéseket olyan tényezők okozták, amelyek ellen a keresletvisszafogás vagy egyáltalán

nem hatásos, vagy nem hatásos a fejletlen magyar piacgazdaságban, ahol még sok a monopólium és merev a kínálat: az ÁFA bevezetése, a támogatások leépítése, sorozatos aszálykárok és az import megdrágulása.

1. táblázat

A két gazdasági válság

		1928/29-1932/33 ¹	1989-92
Bruttó hazai termék ²	%-os változás, volumen	- 12.5 -- -13.5	-20.0
Mezőgazdaság	%-os változás, volumen	-8.0	-32.6
Ipar ³	%-os változás, volumen	-21.1	-32.2
Beruházás	%-os változás, volumen	N.A.	-24.4
Infláció	%-os változás	-24.2	114.1
Munkanélküliség ⁴			
Hivatalos	Ezer fő	Nincs	518.1
	Ráta	összehasonlítható	11.2
Tényleges	Ezer fő	adat	1058 ⁵
	Ráta		20.5
Nettó forráskibácsátás			
	Md. USA dollár	-	4703 ⁶
	A BHT százalékában	-	5.56 ⁶

Források: Hajpál Gyula: Magyarország nemzeti jövedelme, A Magyar Gazdaságkutató Intézet közleményei, 1947 március 31.; KSH: Magyar statisztikai évkönyv, 1929, 1932, 1991; Magyar statisztikai zsebkönyv, '92; Tájékoztató 1992 év, 1993. febr. 25; Statisztikai havi közlemények 1993/7. sz.

1 Gazdasági évek júliustól-júniusig (4 év).
2 A nemzeti jövedelem 1929-es, illetve 1939-es árakon számítva
3 '28/'29-'32/'33: bányászat, gyáripar, kézmű- és háziipar; '89-'92: bányászat, feldolgozóipar, villamosenergia-, gáz-, hő-, vízellátás, építőipar.

4 Az 1993 áprilisi-június felmérés adatai
5 518,100 plusz a reményüket vesztett munkanélküliek, akik már nem is keresnek állást: 110,100; a dolgozni akaró anyák, akik a GYES-t, vagy a GYED-et választották, mert a munkaerőpiacon nem tudtak elhelyezkedni: kb. 18.000; az 1989-ig foglalkoztatott, de azóta elbocsátott nyugdíjasok: 212,000; az 1989 óta kényszer-nyugdíjazottak: kb. 200,000. Ez az adat óvatossá teszi a becslést, mert nem tartalmazza azokat a tájékozatlan falusi munkanélkülieket, akik nem jelentkeztek be az illetékes munkaügyi hatóságnál.

6 Három év ('90, '91, '92) összege. A százalékos adat azt jelenti, hogy az utóbbi 3 évben 220-250 ezer ember csupán a külföldnek dolgozott. Ezeket, az általuk eltartottakkal együtt, a többi keresőnek kellett eltartani. Vagyis minden 6 nem-külföldinek dolgozó kereső, az amúgyis eltartott 11 személyen kívül eltartott egy 12-et is: a külföldnek dolgozót, vagy annak eltartottját.

A keresletvisszafogó politika eszköztára

Pénzpolitika		
Bankhiteltartozások reálértéke ¹		
Vállalkozói szféra, 1989.dec.31-1993. ápr.30.		
Bruttó	%-os változás	-21.5
Nettó	%-os változás	-45.3
Háztartások 1989. dec.31-1993. jún.30.		
Bruttó ¹	%-os változás	-55.2
Költségvetési politika		
Nettó pénzkivonás ² , 1991 és 1992 (halmazva)		
Tervezett	md.Ft	86
Tényleges	md.Ft	56
A központi költségvetési beruházások reálértéke 1989-1992	%-os változás	-32
Jövedelempolitika		
Nettó reálkereset, 1989-1993 jan.-márc.	%-os változás ³	-16.0
Átlagnyugdíj vásárlóértéke 1989-1993. jan.-márc.	%-os változás ³	-22.3
Árfolyampolitika		
A forint reálfelértékelése ⁴ (1989-1993. jan.-márc.)		
Nemzetközi Valutaalap	%-os változás ³	42.6
Magyar Nemzeti Bank	%-os változás ³	26.4

1 Az ipar belföldi értékesítési árindeksével (vállalkozói szféra) és a fogyasztói árindekszel (háztartások) súlyozott adatok. A kormány által 1991-ben átvállalt 79 Mrd. Ft-nyi lakáshitelt ebben az esetben ezt a pénzüsszeget kintlévő háztartási hitelnek számítjuk.

2 A költségvetés által az MNB-be befizetett tőketörlesztés és kamatok többlete az MNB-től felvett új hitelekkel szemben. Ezt a többletet az MNB nem forgatta vissza a gazdaságba, hanem befagyasztotta. (Lásd. a pénzpolitika fenti adatait).

3 Százalékos változás az időszak-átlagok között.

4 A reálfelértékelés azt jelenti, hogy az egymást követő névleges forintleértékelések nem ellensúlyozták a magyarországi és külföldi infláció közötti különbséget. A felértékelés természetesen rontja a magyar áruk versenyképességét a külföldiekével szemben mind a külföldi, mind pedig a hazai piacokon. A két adat közötti különbség fő oka az, hogy az IMF a fogyasztói árindeket, az MNB pedig az ipar belföldi értékesítési árindeket használja a számításnál.

Források: KSH: Magyar statisztikai évkönyv 1991; Statisztikai havi közlemények 1993/7; MNB: Havi jelentés, 1992. december és 1993/5-6; IMF: International Financial Statistics, 1993. augusztus.

Makrogazdasági politikánk fő célja tehát a hitelképesség megőrzése, az adósságszolgálat pontos törlesztése révén.¹ Az adósságszolgálatot eddig pontosan fizettük, s ennek következtében a nettó forráskiáramlás az utóbbi három évben átlagosan 1.6 milliárd dollárra rúgott, ami a BHT 5.5 %-a.

Ennek ellenére hitelképességi minősítésünk jelentősen romlott a nemzetközi tőkepiacon, s ez évi sokszáz millió dollárjába kerül az országnak többletkamat formájában. E minősítés romlása 1993-ban felgyorsult, mert az előző évek folyó fizetési mérleg-többlete helyett hiány várható, amely meghaladhatja a 3 milliárd dollárt. (Ennek fő oka a forint reálfelértékelése, lásd a második táblázatot.)

E politika csak újabb szigorítások árán tartható fenn, amelyek biztosítani fogják a gazdaság további hanyatlását, a lakosság elszegényedését és a munkanélküliség növekedését. - Már csak idő kérdése, hogy a nemzetközi tőkepiac beszüntesse a hitelfolyósítást az egyre jobban elszegényedő, fizetési mérleghiánnyal küszködő országnak. A politika végeredménye ma már nem lehet kétséges: általános elszegényedés, szétzilált gazdaság, teljes hitel- és fizetéseképtelenség.

Bár a politika idegen érdekeket szolgál, azokat is rosszul szolgálja. Hitelezőinknek ugyanis nem az a jól felfogott távlati érdeke, hogy az ország elnyomorítása árán évről-évre kikényszerítsék az esedékes adósságszolgálatot, hanem az, hogy ideiglenes, de jelentős adósságkönnyítéssel elősegítsék az ország talpraállását, s ezzel biztosítsák a folyósított hitelek nagyobbik részének kamatostul való visszafizetését.

¹ Ezt egyébként mind a MNB, mind a kormány több ízben leszögezte: MNB: Éves jelentés 1989. 7.o.; Negyedéves tájékoztató, 1991/1. 5. o.; Kormány: az ú.n. "Kupa-program"-ban, 1991 március; P. M.: Tájékoztató a nemzetgazdaság várható fejlődéséről, a kormányzat 1992 évi gazdaságpolitikai feladatairól, 1991. nov. 26. 10.o.

Kormányzatunk mégis ezt a politikát kívánja folytatni. Erre mutat az MNB által 1993. júliusában és szeptemberében végrehajtott kamatemelés, az import jelentős részének engedélyhez kötése, valamint az 1994-es költségvetési előirányzatban jelzett új adók, régiek emelése és a szociális-kulturális kiadások reálértékének a csökkentése.

3. E politika magyarázata: A szocializmus szakértelem- és magatartásbeli öröksége

Felmerül a következő kérdés: Miért folytat a kormányzat olyan politikát, amely az országra nézve katasztrófális, amely idegen érdekeket szolgál, s azokat is rosszul?

3.1. Álok: Valutaalap.

Az, hogy "ezt kívánja tőlünk a Valutaalap", nem valós ok. A hitelképesség fenntartása szempontjából csak azoknak az országoknak van szükségük a Valutaalapra, amelyek számára a létkérdés a nettó forrásbeáramlás. Számunkra a nettó forráskiáramlás átmeneti felfüggesztése a létkérdés. Mi több, a Valutaalap által folyósított kölcsönök csak egy töredékét teszik ki az ország évi - tőketörlesztést szolgáló - hitelszükségletének. Végül: ezek a hitelek jóval drágábbak, mint a piaci hitelek. Felvételük olyan luxus, amelyet a túladósodott ország nem engedhet meg magának.

Magyarországnak nincs szüksége a Valutaalapra, tehát nincs rákényszerülve arra, hogy a Valutaalap által körvonalazott gazdaságpolitikát kövesse. Tulajdonképpen a feltett kérdést úgy is meg lehetne fogalmazni: miért nem jött rá a kormány arra,

- a.) hogy a Valutaalap által diktált gazdaságpolitika az ország számára katasztrófális és hitelezőinek érdekét is rosszul szolgálja;

- b.) hogy nem vagyunk abban a kényszerhelyzetben, hogy a Valutaalap-diktálta politikát kelljen követni? és
- c.) miért tűri a közvélemény már hatodik éve e politika folytatását?

Ennek oka a 43 éves szocializmus szakértelem- és a magatartásbeli öröksége.

4. A piacgazdasági szakértelem hiánya.²

Azok a 35-50 év közötti magyar közgazdászok, akik számba jöhetnek gazdasági vezető pozíciók betöltésénél, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen, vagy hasonló szovjetunióbeli intézményben szerezték diplomájukat. Ezekben vaskos könyvekből kellett megtanulni, hogy a piacgazdaság ("kapitalizmus") miért rossz. Sok magyar közgazdász úgy tett szert piacgazdasági ismeretekre, hogy ellenkező előjellel értelmezi mindazt, amit ezekből a könyvekből megtanult.

Van egy kisebbség, amelyik nyugati egyetemeken tanult, s nyugaton szerzett piacgazdasági tapasztalatot. Ezeket ma nem látni a gazdaságirányítás vezető pozícióiban. Külföldre távoztak, hazánkban működő külföldi vállalatoknál kaptak vezető pozíciót, vagy gazdasági tanácsadó irodát nyitottak.

Közgazdászaink többsége a hetvenes évek óta olvas - szinte titokban - a piacgazdaságról. Az ilyen önképzés azonban nem pótolja a négyéves egyetemi tanulmányokat, még kevésbé a piacgazdasági tapasztalatot és szakmai gyakorlatot. Ebből a többségből kerülnek ki azok, akik ma a magyar gazdaságot irányítják, valamint egynéhány politikus és az újságok gazdasági rovatvezetőinek a zöme.

5. A tekintélyelv érvényesülése

A szocializmusban a tekintélyelv érvényesült. Marx megállapította a szocialista gazdaságtant. Tételei a legújabb időkig érvényesek voltak úgy, ahogy azokat a párt legmagasabb tekintélyei értelmezték. Gazdaságelméleti, vagy gazdaságpolitikai vitában annak volt igaza, aki ki tudta mutatni, hogy az ő elgondolásai állnak a legközelebb a megfellebbezhetetlen tekintélyek nézeteihez. A gazdasági tanulmányok tehát - adatsorok, számítások, matematikai képletek helyett - hemzsegték a tekintélyek írásaiból és megnyilatkozásaiból vett idézetekből.

Mefellebbezhetetlen dogmák, tabuk és tekintélyek ma is vannak. Dogma az, hogy az adósságszolgálatot fizetni kell, mégha "tönkre megy is belé az ország", tabu a kormányzat adósságpolitikája és a Nemzetközi Valutaalap; tabu a restriktív gazdaságpolitika; dogma a "Nyugathoz való felzárkózás" (vesszenek a jól kiépített keleti piacaink!); az Európai Közösséghez való csatlakozás kívánatos, de nem azért mert számszerűleg felmérték előnyeit, hanem azért mert, ma ez dogma.

A régi tekintélyek helyét újak foglalták el:

- szovjet párt- és vezetés helyett, ma legmagasabb gazdaságpolitikai tekintélyként ott van a Valutaalap;
- Sztálin, Hruscsov, Berzsnyev elvtársak helyett van Michel Camdessus, Jacques de Jacques de la Rossiére, vagy Monsieur Bélanger, de bármely vezető nyugati politikus megteszi;
- a KGST helyett van EK; a párt Központi Vezetősége helyett Nemzeti Bank, a Tervhivatal helyett Pénzügyminisztérium és így tovább.

Ha valaki régen az akkori dogmákat, vagy tekintélyeket megkérdőjelezte, azonnal "pártellenes"-nek, "jobb-vagy baloldali

elhajló"-nak, "reakciós"-nak, súlyosabb esetekben "ellenség"-nek minősült.

Ha valaki ma kétségbe vonja valamely új dogmát, hozzányúl valamelyik tabuhoz, bírálja a kormány gazdaságpolitikáját, azonnal megkapja a "hózzá nem értő", "felelőtlen", "demagóg" - sőt súlyosabb esetben a "hazaáruló" jelzőt.

6. A szakértelemhiány és a tekintélyelv érvényesülésének következményei

6.1. A bírálat hiánya

A gazdaságpolitikát nem kérdőjelezi meg senki. A piacgazdasági szakértelem hiány, valamint tekintélyelv érvényesülésének számos következményét láthatjuk.

- Gazdaságpolitikánk főbb irányelveit nem Budapesten dolgozzák ki, hanem Washingtonban, az IMF tisztviselői, hiányos - néha téves - adatok alapján, alapos helyi ismeretek és szakmailag egyenrangú magyar tárgyalófelek közreműködése nélkül.
- Ez a politika tabu. Már hatodik éve folyik az erélyes keresletvisszafogás, a belgazdaság után újabban már a külgazdaság is válságba került, általános az elszegényedés, 1 millió munkanélküli, de az IMF - diktálta politikát nem kérdőjelezi meg senki.
- A végrehajtás és a részletek kidolgozása terén a kormányzat bizonyos autonómiát élvez, de politikája még e tekintetben sem áll sem az Országgyűlés, sem a sajtó, sem pedig a közvélemény hatékony, szigorú ellenőrzése alatt.
- A sajtó elvileg szabad, de a gazdasági rovatvezetők piacgazdasági szakértelem hiánya és tekintélytisztelete miatt rendkívül nehéz ma a kormány gazdaságpolitikáját

bíráló írásokat elhelyezni. (E sorok írója tapasztalatból beszél).

Lapról-lapra kell velük házalni, s ha hosszú elfektetés után meg is jelennek, az újság óvatosságából "vitacikk" címszó alatt közli őket. A tizedik, vagy a tizenötödik oldalon.

6.2. Valótlan állítások

Nemcsak a gazdaságpolitikát nem kérdőjelezi meg senki, de gazdaságunk legfőbb vezetői a legszembetűnőbb valótlanságokat állíthatják anélkül, hogy bárki ellent mondjon nekik. Így a Magyar Nemzeti Bank helyettes elnöke ismételten kijelentheti, hogy Magyarországról nincs nettó forráskiáramlás, amikor az már 13 éve csaknem szakadatlanul folyik, s halmozva ma már meghaladja a 9 milliárd dollárt, egy évi össztermelésünk egy harmadát.³

Az MNB elnöke oda nem illő és félvezető adatokra hivatkozva kijelentheti, hogy csökken az adósságterh, holott az valójában évről-évre nő.⁴

A kormány és az MNB szóvivői az érvek egész sorát (eddig 11-et) hoztak fel annak igazolására, hogy az országnak nem lehet, nem szabad adósságkönnyítést kérni. Pedig egyetlen említett érv sem állja ki sem a logika, sem a tapasztalat, sem pedig a számszerű ellenőrzés próbáját. A pénzügyminiszter két oldalon, tíz hasábon elemi tévedést-tévedésre halmozva, bizonygathatja, hogy Magyarországon már 1991 óta nincs sem monetáris, sem fiskális restriktió, holott gazdaságpolitikánk restriktívebb, mint valaha.⁵

Utódja megszarolhatja az Országgyűlést, mondván, hogyha nem szavazza meg a pótköltségvetést, akkor az ország nem kapja meg 1994

3 Lásd: Nagy Pongrác: Van-e forráskiáramlás Magyarországról? Napi gazdaság 1993. július 9.

4 Nagy Pongrác: Valóban csökken a gazdaság adósságterhe, avagy ez csak statisztikai szemfényvesztés? Napi gazdaság 1993. július 23.

5 Nagy Pongrác: Nem keresletvisszafogó a gazdaságpolitika? Napi gazdaság 1993. október 21.

végéig az 1.5 milliárd dolláros IMF hitelt, s ha ez bekövetkezik, akkor az kormányozhatatlanná válik. S nincs a Parlamentben egyetlen képviselő sem, aki leleplezné ezt a monumentális blöfföt, és megkérdezné, miért létkérdés az 1.5 milliárdos hitel egy olyan ország számára, ahonnan évente éppen másfél milliárd dollár áramlik külföldre. Elég a nettó tőkekiáramlást felfüggeszteni, s az ország ugyanott van, mint azelőtt. E helyett az Országgyűlés engedelmesen megszavazza a pótköltségvetést, amely még egyet csavar a gazdaságot szorító présen.

6.3. Vrányjó és Lozs

Ronald Hingley szerint⁶ mind a vrányjó, mind a lozs szemenszedett hazugság. A vrányjó ártatlan társasági füllentés. Célja, hogy élénkítse a társalgást, nem kell elhinni, csak udvariasan úgy kell tenni, mintha elhinné az ember. A lozs-t viszont azért mondják, hogy a hallgatóság elhiggye. Oroszországban mindkettőnek sok-évszázados múltja van, s e nemzeti hagyományt a kommunista vezetők is folytatták. Hingley szerint Sztálin idejében a lozs vált monumentális méretű nemzeti iparrá. Hruscsov korszakára a vrányjó volt jellemző. A vezetők nem várták el, hogy a nép komolyan vegyen olyan kijelentéseket, hogy "a Szovjetunó 20 éven belül maga mögött hagyja gazdaságilag az Egyesült Államokat", vagy hogy "a szocialista tervgazdálkodás a legfejlettebb gazdasági rendszer a világon".

A vrányjó és a lozs Magyarországon is dívott 43 éven keresztül. A nép hozzászókkott, s azok a gazdasági vezetők, akik régen is vezető pozícióban voltak, annak idején maguk is gyakorolták őket. S gyakorolják ma is. Így pl. az, hogy "Magyarországról nincs nettó forráskiáramlás, - ellenkezőleg: nettó forrásbeáramlás van", lozs a javából, mert aki mondja, tisztában van azzal, hogy ennek éppen az ellenkezője az igaz. Ha másért nem azért, mert éppen az MNB egyik főosztályvezető-helyettese tett közzé 1991 tavaszán egy kitűnő cikket,

⁶ The Russian Mind, New York, 1977

amelyben számszerűleg mutatta ki, az 1980 óta folyó nettó forráskiáramlást.⁷

A pénzügyminiszternek, illetőleg a Pénzügyminisztériumnak egyes állításai viszont a vrányjóra példák: 1991 őszére elérjük a mélypontot és megkezdődik a gazdasági növekedés, a növekedés 1992 tavaszán, 1992 őszén, 1993 tavaszán stb. kezdődik. 1991-ben a bruttó hazai termék legfeljebb csak 4 %-kal csökken (1991. március); 6 %-kal csökken (1991. szeptember); 8 %-kal csökkent (1992. január). Aki mondja, nem várja el, hogy bárki is elhiggye őket. (A gazdaság növekedése máig sem indult meg, s 1991-ben a BHT 12 %-kal csökkent).

Természetesen nem lehet mindig ilyen valószínűséggel feltételezni, hogy aki valótlanul állít, tudja-e azt, vagy hisz benne, mert nem ért hozzá. Így az állampolgár olyan nyilatkozatokat hallván, amelyek nyilvánvalóan nem felelnek meg a tényeknek, gyakran dilemmába kerül, mert nem tudja eldönteni, hozzá nem értő, avagy kétes integritású vezetők irányítják a gazdaságot.

7. A szocialista és piacgazdasági gazdaságpolitika közötti különbségek

Lényeges különbség van a szocialista és a piacgazdasági gazdaságpolitika és gazdaságirányítás között. Mindkettő célja a gazdaságnövekedés. Míg azonban ezt a szocialista tervgazdaságban a termelés közvetlen irányításával érték el, addig a piacgazdasági politika ugyanezt kettős közvetett ráhatással próbálja elérni. A keresleten át, közvetve igyekszik befolyásolni a termelést, s magát a keresletet is csak közvetett úton tudja élnétkíteni, vagy ha kell, visszafogni. Azt is lehetne mondani, hogy az egyik politika termelésközpontú, a másik keresletközpontú.

7

Cserés Ákos: Hitelek és adósságok - tragédia három felvonásban. HVG, 1991. április 20. 90-91. o.

A piacgazdaságban a gazdaságpolitika kidolgozása során már a problémák azonosítása sem olyan egyértelmű feladat, mint a szocialista tervgazdaságban, ahol a legtöbb probléma abból származik, hogy valamely területen nem teljesítették a tervet. Például, hol a probléma akkor, ha jelentős deficitet mutat a kereskedelmi mérleg? Külföldi recesszió okozta? Vagy a hazai kereslet előrefutása? Avagy csökkent a hazai áruk versenyképessége? S, ha igen, ennek a hazai valuta túlértékeltése, vagy a magas önköltség az oka? Az önköltség magas voltának ismét számos oka lehet: magas munkabérek, drága hitelek, anyag- és energiapazarlás, alacsony termelékenység. Mi az oka az alacsony termelékenységnek? A rossz szervezés? Az elavult géppark? A laza munkafegyelem? A hiányzások? - és így tovább.

A problémára való ilyen rámutatás, a célok megfogalmazása azonban a piaci gazdaságpolitika kidolgozásában csupán elsődleges feladat. Nehezebb rámutatni arra, hogy közvetett ráhatás révén hogyan lehetne a problémát kiküszöbölni, vagy a célt elérni. Az előbbi példánál maradva, ha kereslet-előrefutásról van szó, s ezen belül a fogyasztói kereslet előrefutásáról, melyik a leghatékonyabb eszköz a kereslet mérséklésére: kamatemelés? Adóemelés? Bérkövetelések mérséklése politikai ráhatással? stb. S, ha az adóemelés a legcélszerűbb módszer, melyik adót mennyivel növeljük?

A gazdaságelemzésnek a piacgazdaságban meg vannak a sajátos módszerei, s hatalmas eszköztára van a gazdaságpolitikának. Ezeket a módszereket és eszközöket a fejlett nyugati országok kormányai már egészen kifinomult technikával alkalmazzák.

A szocialista tervgazdaságban minderre nem volt szükség. Elég volt a problémákra rámutatni, s a célokat kitűzni. A "hogyan?" nem volt kérdéses: ki kellett adni a megfelelő utasítást.

8. A különbségek következményei

8.1. Kívánságlisták - a "hogyan?" hiánya

Ez a megközelítés nálunk még ma is érvényben van. A kormány és a pártok gazdasági programjai hosszú kívánságlisták. Felsorolják mit kell megoldani, mit kell elérni, de az esetek túlnyomó többségében nem mondják meg, hogy hogyan.

Ilyen kívánságlista volt az annak idején nagyra értékelt úgynevezett "Kupa-program" is, hisz több, mint 75 gazdasági feladat megoldásának mikéntjére még elvi útmutatást sem adott. A mai programok még stílusukban is hasonlítanak a régiékhöz. E sorok írója pl. egy gazdasági programban 126 "kell" igét számolt meg.

8.2. Gazdaságpolitika szakszerű elemzés nélkül

Még csaknem teljesen hiányoznak nálunk a szakszerű elemzés módszerei:

- Sem a kormány, sem az MNB nem számította ki a költségösszehasonlítási módszer segítségével, hogy valóban a kisebbik rossz-e adósságkönnyítés kérése helyett az adósságszolgálat pontos teljesítése.
- Azt sem számították ki a költség-haszon összevetése segítségével, hogy valóban előnyös-e számunka az EK-hoz való **mielőbbi** csatlakozás.
- Az MNB nem mérte fel az érzékenységi elemzés módszerével, hogy milyen hatással lesz fizetési mérlegünkre a forint jelentős reálfelértékelése, s most kapkodó intézkedésekkel próbálja csökkenteni az óriási deficitet (de tovább folytatja a forint reálfelértékelését!).
- A kormány a világkiállítás mellett döntött, de nem a saját megvalósíthatósági tanulmánya alapján.

- Nem költséghatékonysági összehasonlítások döntenek el, hogy milyen és mekkora közületi beruházásokra van szükség és hol.

És így tovább.

9. A statisztika tervgazdaságbeli öröksége

Mivel lényegesen különböznek egymástól, ezért más és más statisztikai szolgálatra van szüksége a termelőközpontú és a keresletközpontú gazdaságpolitikának. A KSH a rendszerváltás után még sokáig termelőközpontú gazdaságpolitikát szolgált. Túltengtek a termelési adatok, hiányoztak a gazdasági kereslet mutatói. E téren az utóbbi hónapokban örvendetes előrehaladás történt. Megjelent számos konjunktúra-mutató, de még sok hiányzik: üzleti várakozások, beruházási szándék, építési engedélyek, megkezdett és befejezett építkezések, készletfelhalmozás (vagy felhalmozódás), kapacitáskihasználás, megrendelések állaga és így tovább.

A statisztikai módszerek is még nagyrészt a régiek. A bruttó hazai terméket még mindig a termelési adatokból számítják ki. Ezen belül a kisvállalatok és az egyéni vállalkozók által hozzáadott értéket az adóbevallásokból összegezik. (Ez a módszer még olyan országban is naívnak tűnne, ahol jóval magasabb az adómorál, mint nálunk.)

Emiatt és a vállalati adatszolgáltatási fegyelem meglazulása miatt valószínűleg alábecsült a BHT-nak a nagysága és valamelyest túlbecsült a csökkenése. Megkezdődött, de még lassan halad a mintavételes felmérésre való áttérés.

Még az előrejelzések is a termelési ágankénti jövődő hozzáadott érték összegzése útján készülnek. Tervcélok nélkül vajon honnan tudja az előrejelző, hogy jövőre, vagy két év múlva mennyi gabonát, takarmányt, szarvasmarhát, mosógépet, tisztítószert, libamájat fognak termelni?

Fizetési mérlegünket az MNB még mindig a banki kifizetések alapján állítja össze. Így az nem hasonlítható a nyugati országok ügyletkötési alapon összeállított fizetési mérlegével. Hiányoznak a BHT negyedéves adatai, sok más negyedéves és havi idősor, valamint az időszaki ingadozásoktól megtisztított adatok.

Sok a tennivaló még a naprakészség terén is. 1993. október első felében például még nem jelent meg az 1992-es Statisztikai Évkönyv; a legfrissebb pénzügyi és bankstatisztikai adatok június hónapra; az adósságra és fizetési mérlegre vonatkozóak áprilusra, az áralakulásra vonatkozóak júliusra vonatkoztak, holott a fejlett piacgazdaságú országokban a Statisztikai Évkönyv már júniusban megjelenik, a többi említett adat átfutási ideje pedig egy-két hónap. Nem csoda, ha egyes gazdasági miniszterek panaszkodnak: nem tudják, merre megy a gazdaság.

10. A szocializmus egyéb öröksége

10.1. A párthűség fontossága

A szocializmusnak van még néhány olyan öröksége, amely nemcsak a gazdaságra, de a közélet más területére is jellemző. Régen a párt Központi Vezetőség szakbizottságai dolgozták ki a stratégiai elgondolásokat. A minisztériumok feladata a részletek kidolgozása és a végrehajtás volt. A gazdasági minisztériumok feladata csupán a végrehajtás volt, mert a részleteket a Tervhivatal dolgozta ki. A szakértelem tehát harmadrendű szempont volt a gazdasági vezetői pozíciók betöltésénél, hisz azt fölülről a Központi Vezetőség, alulról a beosztott technokraták szolgáltatták. A vezetővel szemben két fő követelménye volt a pártnak: az ideológiai irányvonal 100 %-os érvényesítése és a kapott utasítások pontos végrehajtása, illetőleg végrehajtatása.

Ez még nagyrészt ma is így van. A kormányhoz, kormánypártokhoz, vagy a kormányfő személyéhez fűződő hűség gyakran még ma is a legfontosabb követelmény fontos gazdasági vezetői pozíciók betöltésénél. S ez a teljesítmény legfontosabb mércéje is. Hányszor láttuk az elmúlt években, hogy kifogástalan lojalitású vezetők magasabb pozíciókba kerültek, bár előző pozíciójukban semmiféle érdemlegest nem mutattak fel. Vagy fordítva: 1990. május 25-e óta a kormányfő 10-12 minisztert váltott le. Többségüket azért, mert kifogásolható volt a kormányhoz, annak vezető pártjához, vagy a kormányfőhöz való hűségük. Alig kettőt-hármat menesztett a rátermettség hiánya miatt.

Ugyanakkor kifogástalan jellemű egyének elfogadnak fontos, nagy szaktudást igénylő vezető pozíciókat, tudván, hogy nincs meg a megfelelő szakismeretük. Teszik ezt nyilván azért, mert ezt látták egész életükben, s esetleg azért is, mert annyira nem értenek a témához, hogy nem tudják felmérni, mennyire nem értenek hozzá.

10.2. Az öntevékenység hiánya

A párt annak idején nem szerette, sőt büntette vezető állásúaknál az öntevékenységet és a kezdeményezést. Ha nem jött felülről utasítás, a nem-cselekvés volt a legbiztonságosabb magatartás. Ma is még gyakran ez a helyzet. Millió tennivaló van a rendszerváltással kapcsolatban a közélet minden területén, de vannak miniszterek és más vezető állásúak, akiknek nevéhez 1-2-3 éves hivatali idejük alatt semmiféle újítás, kezdeményezés, vagy érdemleges teljesítmény nem fűződik.

10.3. Az állampolgár és a hatóság

Az állampolgár és a hatóság viszonyát ma is, éppúgy, mint a szocializmusban, a nagyfokú kölcsönös bizalmatlanság jellemzi. Az állampolgár szemében a hatóság nyűg, teher, és - főképpen -

kerékkötő. A hatóság szemében az állampolgár rosszhiszemű csaló, akinek becsületességét és jóhiszeműségét lépten-nyomon okiratokkal kell bizonyítania. Az ilyen viszony egyfelől a bürokrácia további burjánzására, másfelől a hatóság kijátszására ösztönöz.

10.4. Az állampolgár és a kormány

Az állampolgároknak a kormányhoz való viszonya ma is a 43 év alatt beidegződött hármast elven alapul:

- a kormánytól sok rossz származik és semmi jó;
- az egyén, sem önmagában, sem másokkal összefogva nem tudja befolyásolni sem a kormány összetételét, sem annak politikáját;
- következésképpen: az egyénnek nem a kormány segítségével, hanem annak ellenére kell boldogulnia.

Így az állampolgár dolgozik, küszködik, ügyeskedik, hogy megteremtse mindazt, ami az egyre alacsonyabb szinten való megélhetéshez szükséges. Nem tiltakozik a hibás gazdaságpolitika ellen, részint azért, mert a tapasztalata szerint az nem érdemes, részint pedig azért, mert vezetőitől, valamint a TV-ben, rádióban, sajtóban csak azt hallja, vagy olvassa, hogy ez a politika az egyetlen járható út. Ezért tartható fenn nálunk már hatodik éve a katasztrofális, idegen érdekeket rosszul szolgáló gazdaságpolitika.

11. Sokáig tarthat a kibontakozás

Mivel a piacgazdasági szakértelem széleskörű elterjedéséhez, valamint beidegzett módszerek, magatartások és megközelítések megváltozásához hosszú évekre van szükség, ezért igencsak sokáig tarthat, míg a magyar gazdaság elindul egy gyors és egyenletes fejlődési pályán.

Ez bizony sajnálatos, mert megvannak az ilyen fejlődésnek az összetevői:

- a magyar munkar erő kiváló minősége szakmai képzettség, iskolázottság, intelligencia, szorgalom, öntevékenység, kreativitás, találékonyság szempontjából és igen nagy mértéktartása bérköveteléseknél;
- ezen belül: a munkaerő kitűnő mérnöki, műszaki, számítástechnikai felkészültsége;
- a nyugat segítőkészsége - legalábbis a piacgazdasági és üzemgazdasági ismeretek terjesztése a szervezés és szakképzés terén;
- elegendő tőkemennyiség, amelyet a forráskiáramlás ideiglenes felfüggesztése, a beáramló működőtőke, s a lakosság jelentős megtakarításai szolgáltatnának;
- végül, de nem utolsósorban: a ma már lanyhuló, de még mindig élénk, a társadalom minden rétegét átható vállalkozási kedv és kockázatvállalási-készség.

Budapest, 1993. november